

nyolni a nyereséget. A színvonal fenntartása a fontos, nem a jelzőtáblaké. Rédey, aki Gyulai irodalomszemléletén nevelődött, díszkrét, de meleg és kitartó hódolattal köszönti a célba futó új értékeket.

(Budapest.)

Halász Gábor.

VISZONTVÁLASZ KASTNER JENŐNEK.

Kastner kollégám, minden bizonnyal rossz kedvében jutott arra az elhatározásra, hogy a *Széphalom* hasábjain (1931: 139) udvariasnak nem éppen nevezhető apodiktikus hangon feleljen arra a bírálatomra, amelyet olasz-magyar szótáráról a legtárgyilagosabb hangnemben írtam a *Corviná*-ban (XIX—XX: 246). Beismerem, ennek a bírálatomnak megvan az az egyetlen fogyatékosága, hogy a szerző személyére és társadalmi állására való tekintettel a jóakarát és a kímélet jegyében készült. Ingerültségének okát egyrészt a szótár hibáiból is megállapítható hézagos olasz nyelvismeretében látom, amelynek következtében a soraimban megnyilvánuló őszinte udvariasság helyett csak vállveregető fölényességet tudott azokban felfedezni, másrészt pedig abban a körülményben, hogy eddigi tudományos munkásságának méreteivel összhangban még nem sikerült leküzdenie az érzékenységnek azt a szélsőséges fokát, amelyet egyeseknél az első bírálatok szoktak kiváltani.

Indíttatva érzem magam, hogy a *Széphalom* hasábjain is röviden szóvá tegyem Kastner megjegyzéseit. Tömeges hibáinak részletesebb kimutatásával egy nemsokára, filológiai szakközlönyökben megjelenendő magyar és olasz nyelvű kritikában fogok foglalkozni. Bírálatomban, amelyet Kastner válaszában olvastói közül bizonyára igen kevesen ismernek, hat pontban összegeztem kifogásaimat: 1. a szerző az *s* és *z* zöngés és zöngétlen kiejtése közötti különbséget elhanyagolhatónak véli, 2. a nyílt és zárt *e*, *o*-t nem választja széjjel, 3. a szavakat téves szempontok szerint csoportosítja, úgyhogy a legváltozatosabb eredetű tövekből képezett szavak kerülnek egyazon címszó alá, 4. kritika nélkül közli a régies és ritkán előforduló szavakat, 5. számos közkeletű szót mellőz, 6. figyelmen kívül hagyja a legjobb olasz szótárakat s így ismétli Körösi és Rigutini-Bulle tévedéseit. Az első két pontról válaszában egyáltalában nem emlékszik meg, amit abban a reményben veszek tudomásul, hogy legalább ezekre nézve elismeri rendszerének pedagógiai fogyatékoságát. Ismeretes, hogy az olaszban a magánhangzók nyíltsági foka gyakran értelemmódosító szerepet játszik s így nem szabad egy idegenek számára készült szótárban olyan szavakat összezavarni, mint *pésca* „halászat” — *pésca* „öszibarack”, *vólta* „fordulat” — *vólto* „arc” stb., ahogy ezt Kastner teszi (302, 421—422).

A harmadik pont illusztrálására bírálatomban említettem a *violenza* „erőszak, heveség” és a *violente* „kényszerít” (de inkább „erőszakot elkövetni”) szavak esetét, amelyeket a *viola* „brácsa, ibolya” szóval hoz egy kalap alá, míg a tényleg együvé tartozó *violetta* „ibolya” és *violetto* „violaszín” külön bekezdést képeznek. K. védekezése túlságosan is régi keletű ahhoz, hogy hitelt érdemljen... az olaszul nem értő magyar szedő volna a hibás (de hiszen két kefelelyomatot kellett a szerzőnek átjavitania!). Ez különben is csak akkor volna lehetséges, ha az idézett példa magában állana, de a szótár figyelmes olvasása közben legalább száz hasonló ferdeségre bukkantam, pl. a *burrato* „vajás” nem a *burro* „vaj”, hanem a *burrasca* „vihar”-cikkbe került (82). Hasonló módon ösz-

szeszterkesztett inkongruítások: *calca* „tolongás, tömeg” — *calare* „leereszt” (83); *carità* „szeretet, könyörület, jótétemény” — *carisma* „istení kegyelem” (91); *coetaneo, coevo* „egykorú” — *coerente* „összefüggő” (104—105); *contrabbasso* „basszus, nagybőgő” — *contrabbandiere* „csempész” (119); *duello* „párbaj” (< lat. *duellum*, a *bellum* öse), amely népetimológiával (?) a *due* „kettő” szóhoz került (154) s még a derék *Erodoto* (Herodotos) is a hitvány *Erode* (Herodes) szorosabb társaságban lép fel (161). Azt hiszem felesleges az ártatlanul megvádolt szedő igazolására a még hátralevő kilencven eset felsorolása, elég ha a sajtóhibákat (pl. *boromo*, helyesen *bromo* stb.) írjuk a rovására.

A negyedik és ötödik pontot illetően a következőket jegyeztem meg: „Kastner szótárában egy sereg igen ritkán használt szót találunk: *abbacare*, *abbarrare* (?), *abbaruffamento* stb...., míg ugyanakkor közismert szavak hiányoznak”. K. erre azt válaszolja, hogy ezzel a régibb szövegeket olvasó egyetemi hallgatók érdekeit szolgálja. Mindenekelőtt azt kívánjuk megjegyezni, hogy ilyen célokra egy 400 oldalas zsebszótár-méretű munka már eleve alkalmatlan. De még így is elismerés illethetné K.-t, ha ritkaságait az iskolákban is leginkább olvasott klasszikusokból böngészte volna össze, keresszettel látva el azokat (Dante, Petrarca, Boccaccio, Ariosto stb.), ahogy ezt a latin iskolai szótárakban látjuk, amelyek szintén tekintettel vannak Caesar, Cicero stb. szókincsére, viszont jogosan mellőzik Apuleius, vagy a Priapeák különlegességeit. Kastnernek közvetlen forrása azonban, mint látni fogjuk, a minden aggályoskodás nélkül megdézsmált Kőrösi-szótár, amelyből találomra írta ki anyagát, anélkül, hogy az egyes szavak előfordulásának és elterjedtségének közelebbről is utánanézett volna. Ha egy szónak két változata van, akkor szinte szándékosan a ritkébbat veszi át (pl. *voluttario-voluttuario* stb., 424). Mindezt tisztán nyelvészeti bírálatomban részletesebben fogom igazolni; egyelőre megelégszem néhány kiragadott példával. K. csodálkozik azon, hogy az *abbarrare* szót megkérdőjelezzem, jöhet, nekem több okom van a csodálkozásra, mert az említett szót egyedül Giov. Villaninál találom, akinek a műveit aligha forgatják az iskolában...; a *babbaleo* „ostoba, együgyű” sem a klasszikusok révén szerepel Kastner szótárában, hanem egyszerűen Kőrösi-eredetű (I, 142: „együgyű, ostoba”); az *Accademia della Crusca* szótárában már azért sem találjuk, mert csak „rusztikus” írók (Baldovini, T. Crudeli) éltek vele; *badigliamento*, *badiglio* egyetlen előfordulása a „Trattato delle cose segrete delle donne che si trova alla fine del Trattato di medicina di Maestro Aldobrandino in due testi a penna...” (v. ö. *Crusca* és To.-B.e.); *brustolare* (*abbrustolare*, *abbrustolire* helyett) szintén csak az előbbi műben és a *Libro per la cura delle malattie*-ben található (mindakettő kézirat); a *bastia* „fodor, felhajtás” esete érdekesen mutatja, hogyan dolgozott K., jobbról Kőrösi, bajról Rigutini-Bulle szótárát feltárva, középen az írógéppel, amelyen az innen is, onnan is összeírkált szöveget kopogtatta le. Kőrösi, aki Rigutini-Bulle-ból fordít, két változatban közli a szót: *bastia*, *bastia* (a *bastia* helyett azonban a *bastia* a keresztes alak); a *bastia* egyetlen forrása Rigutininél Petrocchi szótára, amely szerint *bastia* = „termine pistoiese (pistoiai tájszó) per *bastia*, *tessitura*”; a *Crusca*, Alberti, Gherardini, Tommaseo-Bellini egyáltalában nem ismerik...; a *barzellettare* ige Paolo Minucci Annotazioni al Malmantile-jén kívül sehonnan sem ismeretes, a *Crusca* éppúgy nem ismeri, mint a fontosabb olasz szótárak; a Kastner-nél „utcakölyök jelentésű *balcaro*-t (66) a *Crusca*-ban és Tommaseo-Bellini-ben hiába keressük, hangátvetéses változata a *baccalario* a régi nyelv

ritkaságai közé tartozik, jelentése azonban „bachelier“; a „pásztor“ értelemben közölt *vergaio* nyelvjárási kifejezés, amelynek speciális jelentéseire v. ö. Tommaso-Bellini. Ugyanilyen nyelvjárási szó a *vespe* (l. To-Be. és Bottiglioni, Zeitschr. f. roman. Philol. 42: 293). Nyugodtan folytathatnám a példák felsorolását, mivel körülbelül ezer, másodrangú szerzőknél olvasható, régiességet gyűjtöttem össze Kastner szótárából, amelyeknek hasznosítása legfeljebb régi kéziratok olvasgatásakor válik lehetségessé, de semmi esetre sem egyetemi előadások keretében. Félreértések elkerülése végett meg kell persze jegyeznünk, hogy K. nem az eredeti forrásokból meríti adatait, hanem Körösiből, amelynek méretei megengedhették elavult és ritka szavak nagyobb számú figyelembevételét.

A közkeletű szavak elhanyagolásának kérdését nem bolygatom tovább, megelégszem a bírálatomban már említett *fabissogno*, *fabbriceria*, *faina*, *ferrareccia*, *filugello* stb. szavak ismétlésével. A *domandare* hajgyása már magában véve is eléggé jellemző. Abban teljesen egyetértek Kastnerrel, hogy szótárában a modern technika és a sportélet szókészletének tágabb teret kellett volna biztosítania. Vegyük elő pl. a római *La Tribuna* f. évi okt. 31-iki számát. A *Gli avvenimenti dello sport e dell' aviazione* c. cikkben a következő, Kastnernél ismeretlen szavak nyüzsögnek: *atletica*, *aeroplano* v. *areoplano*, *aeroporto* „légi járművek kikötőhelye“, *aviazione*, *aviolinea* „légi útvonal“, *automobilistico*, *automobilismo*, *autòdromo* „gépkocsi-versenypálya“, *velòdromo* „motorkerékpár-versenypálya“, *calcistico* „labdarugó“ (melléknév), *carlinga* „repülőgép hajója“ *ciclismo*, *ciclista* (Kastnernél csak a hajdani velocipéden közlekedő *biciclista* van meg), *eliminatória* „selejtező, elő-“, *fuoribordo* „verseny-motórcsónak“, *motocicletta* „motorkerékpár“, *motociclismo* „motorkerékpársport“, *motonautica* „motóroscónakázás“, *olimpionico* „olimpiai bajnok“, *pügile* „boksoló“, *pugilistico* „boksú-“, *scuderia* „lőistálló“, *squalificare* „kiállítani“, *terzino* „hall“ (a labdarugócsapatban), *turismo* „turisztika“. Mosolyognom kell azon az éles hangon, amelyet K. használ, amikor a *forcipe* szó kimaradását próbálja indokolni. Úgy gondolom, hogy a szótárát nemcsak bölcsészhallgatóknak, hanem általában az olaszul tanulóknak szánta, márpedig csak Bolognában évenként körülbelül hetven magyar hallgató iratkozik be az orvosi fakultásra. Talán ezek is használhatják, jobban mondva használhatták volna a szótárát, ha egy kissé több megfontolással készül.

A hatodik pontrá nézve, amelyben kimutattam, hogy K. jó olasz szótárak helyett Körösi és Rigutini-Bulle-t másolta le, két példát idéztem: *ferragosto* „augusztus elseje“ (Körösi I, 504), „erster Tag des Monats August“ (Rig.-B. I, 304) és *piattola*. Az elsőről Kastner mélyen hallgat, tehát feltehető, hogy azóta maga is meggyőződött arról, hogy *ferragosto* nem augusztus elsejére, hanem 15-ére esik. A másik szóra vonatkozólag hosszasan vitatja vélt igazát. Szerintem elegendő arra hivatkoznunk, hogy a *piattola* szónak csak Toscanában van „svábbogár“ jelentése, egyébként azonban mindenütt „pediculus inguinalis“ értelemben használatos s éppen ezért jobb társaságban nem igen emlegetik. K. tekintélyként hivatkozik Melzi jól-rosszul összeütött szótárára, én ellenben azt ajánlom neki, hogy inkább Garbini, Antroponimie e omonimie nel campo della zoologia popolare italiana (Verona, 1925) c. művéhez forduljon tanácsért, amelyben szakszerű magyarázatot fog találni (II, 1552).¹⁾ Ha pedig mindenáron a tos-

¹⁾ Jaberger-Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* 3. kötete (1931) 472. térképen a „svábbogár“ szó csak két helyen (534 és 544 pontokon) szerepel mint *piattola*.

canai nyelvhasználatot tükröző szótárakra esküszik, úgy a magam részéről csak azt ajánlhatom neki, próbálja meg a *piattola* szót bárhol, Bolognában, Torinóban, Rómában, vagy Nápolyban kiejteni! A következményekből majd megállapíthatja, hogy tényleg szalonképes-e.

Különböztetve számtalan bizonyítékot idézhetnénk még arranézve, hogy Kastner szótára Körösi és Rigutini-Bulle munkáiból készült rosszul sikerült kompiláció. Ha egy szónak több jelentése van, úgy rendszeren a legkevésbé szerencsést választja, azt, amely az alapjelentéstől a legtávolabbra esik. A 68. lapon szerepel a *barberesco* „tüzés, nyugtalan“, Körösinél *barberesco*: lovász, lóápoló, a berberlovak gondozója; agg. berber, Berberiából való (fig.) *nyugtalan*, heves, *tüzes* (I, 156). A régi nyelvhasználat szerint csak „l'uomo che custodisce un barbero“ és „il barbero stesso“ (Petrocchi, Tomm-Bell.) A *bracco* jelentése Kastnernél „vadászkutya“, a *bracca* szóé néhány sorral lejjebb „vizsla“; a gyanútlan olvasó tehát joggal tételezhetné fel, hogy két különböző dologról van szó, holott a *bracca* nem egyéb, mint a *bracco* nősténye. Ebben az esetben Kastner forrása nem Körösi, hanem Rigutini-Bulle, aki szerint *bracca* „Jagdhund“ és *bracco* „Spürhund“. Tommaseo-Bellini (az egyetlen teljesnek nevezhető nagy olasz szótár, amelynek a K.-tól most nagy tekintélyként idézett Tommaseo-Biagi csak egyszerű kivonata; de hiszen kompilátorok között nem ritka a kölcsönös nagyrebecsülés) szerint a „bracca femmina del bracco“ ritka szó.

Kastner másoló buzgalmában még a sajtóhibákat is átveszi, pl. *Zaccharia* (K. 425; Kör. 1374), helyesen *Zaccaria* (h nélkül); téves hangsúlyjelölések: *calibro*, h. *cálibro* (K. 84; Kör. 231); *cánguro*, h. *cangúro* (K. 87; Kör. 237); *Carniola*, h. *Carniola* (K. 92; Kör. 250) stb. A hangsúlyt még olyan esetekben is elhibázza, mikor Körösi ben a helyén van: *caréstia*, h. *carestia*; *cattivéria*, h. *cattivéria*; *effemeride*, h. *effeméride*; *emicrania*, h. *emicránia*, *erémo*, h. *éremo*, *Ésopo*, h. *Esópa* (C-től E-ig). Kastner ezekért is bizonyosan a szedőt vádolná, de ennek a vádnak az alaptalan voltát eléggé megvilágítja a hibás esetek nagy száma, továbbá az a körülmény, hogy a többszámban is rendületlenül *effemeridi*-vel találkozunk.

Pontosan áttanulmányozva K. szótárát nem kevesebb, mint 2000 (kétezer!) különféle jellegű hibát állapítottam meg, amelyek közül egy csokorra valót más-helyütt fogok ismertetni. De még ezeken kívül is módomban lesz még néhány százzal szolgálni, feltéve, hogy K. kíváncsi lesz rájuk.

Ismertetésemet a *Corvina* szerkesztőjének kérésére írtam meg. Bírálatomban mindig a legnagyobb jóakarat vezetett, de emellett tudományos kötelességemnek tartottam, hogy a szótár főbb hibáira is rámutassak. Igazi tudós ebben az eljárásban semmi kivetni valót sem találhat s abban is minden a kritikához hozzáadódott filológus egyet fog velem érteni, hogy a hibáink javítására fordított fáradságért bírálóinknak hálával tartozunk. Elég ehhez annak megértése, hogy a tudomány szempontjait nem szabad személyes kérdésekkel össze-zavarni.

Őszintén sajnálom, hogy K. rossz néven vette bíráló soraimat. Ezzel, úgy vélem, csak azt bizonyította be, hogy túlságosan elfogult önmagával szemben s így képtelen arra, hogy saját hibáit belássa. A Kastner munkájáról alkotott véleményem részletesebb kifejtését a szótár második kötetének megjelenése után szándékoztam nyilvánosságra hozni, de ha éppen tudni akarja, hogy mint vélek-szem az első kötetről, úgy felelősségem teljes tudatában jelentem ki, hogy teljesen elhibázott vállalkozásnak tartom. Nem egyéb, mint a Körösi-szótár alap-

ján sebtiben összehordott kompiláció, amelyben minden pedagógiai és irodalmi meggondolás nélkül kiválasztott szavak hemzsegnének s így se magyarnak, se olasznak nem válhat hasznára. Szóbeli közlések alapján győződtem meg arról, hogy a hozzáértők véleménye lényegében azonos az enyémmel (v. ö. még Tremli kedvezőtlen bírálatával, Ung. Jb. XI, 131—132) és ez a véleménye az őszinte egyetemi hallgatóknak is. A *Széphalom*-ban, (1931: 142) K. a következőket mondja: „No de Tagliavini fiatal még és ha kevesebb időt tölt azzal, hogy másokat akarjon leckéztetni, köztünk e területen tanulhat egyet-mást”. Természetesen; munkáimban mindenütt a legnagyobb tisztelet hangján szólok a magyar nyelvészet művelőiről. Szinnyeit, Gomboczot, Melichet, Némethet mestereimnek tartom s tőlük úgyszólván mindennap tanulok, még pedig nemcsak finn-ugor nyelvészetet és turkológiát, amelyekben csak szerény *outsider* vagyok, hanem általános nyelvtudományi elveket is. Azt a tényt azonban, hogy egy a nyelvészettől távol álló ember, aki a szicíliai fogolytáborokban a háború alatt tanult meg úgy ahogy olaszul, az olasz szavak jelentését magyarázza egy Olaszországban született és ott nevelkedett olasznak, aki a tetejébe még hivatásos nyelvész is, igazán... nem is mondom meg, hogy minek tartom.

(Budapest.)

Tagliavini Károly.

MÓRICZ ZSIGMOND FRANCIÁUL.

A magyar irodalom ma még kevéssé ismert Franciaországban, így Magyarország barátainak őszinte öröme szolgál Móricz, Babits, Zilahy, Karinthy, Márai stb. néhány reprezentatív munkájának nemrégiben megjelent francia fordítása. A franciák ma már újra érdeklődnek az idegen irodalmak, főleg pedig a modern külföldi írók iránt, akiket eddig meglehetősen kevéssé értékelték. Móricz első francia nyelvre fordított regénye. *Az Isten háta mögött* (*Derrière le dos de Dieu*, Rieder, 1930) az eldugott kis magyar város életét ismerteti meg a francia közönséggel. A kép nagyon pontosnak és nagyon reálisnak érzik, és lesújtónak az író kritikája. Vajjon valóban ilyen alacsony az erkölcsi nivója a világtól elzárt kis magyar falunak? Vagy tán csak azért van ez így, mert Móricz — mintha csak francia volna — imádja hazáját, de kegyetlen szavakkal dorgálja? A kitünő regényben egészen aprólékos vonásokkal festi alá életből vett és eleven alakjait. Mindent meglát, a félszepségeket kidomborítja: realista író mindig, de humorista is egyben. És ebben a munkájában a legzamatosabb mesternek bizonyult. Találóan állítja alakjait szembe egymással: Laci fiatalsága, a pap öregsége és szerelemhátsége, a tanító ostobasága, megalkuvása és az asszony boldogság utáni vágya s kiábrándulása állandóan feszültségben tartják az olvasó érdeklődését. Pedig alakjai — Lacit kivéve — kevéssé rokonszenvesek, sokszor nagyon is közönségesek és nem is kizárólagosan magyarok. Ha jól meggondoljuk, minden országban megtalálhatjuk ezeket az eldugott kis vidéki fészkeket s bennük tipikus alakjaikat: a jelentéktelen, részeges tanítót, a kártyás, iszákos kurtanemest, a tolvaj notáriust, a kikapós asszonyt és a gyilkos férjet. Csakhogy a francia közönség előtt ezek az ismerős képek kevésbé sötét ábrázolásokat kaptak. Móricz könyve nagyon keserű érzést hagy maga után. Minden túlsötét, túlszomorú, — vajjon ez-e a